

Михайло Новіцький

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., доцент Богдан Малиняк

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

В умовах сьогодення питання забезпечення екологічної безпеки як планети в цілому, так і окремої держави виступає на перший план серед найважливіших суспільних пріоритетів. Одним із проявів підвищеної уваги до цієї тематики є активний розвиток у світі екологічного оподаткування. На відміну від інших інструментів державного регулювання, екологічне оподаткування покликане забезпечити збереження й відновлення екологічної рівноваги з найменшими втратами для економіки. Завдяки екологічному оподаткуванню, коли «шкідливі виробництва» обкладаються вищими податками (на відміну від «екологічно чистих» альтернатив), виробники економічних благ та їхні споживачі відчувають цінові стимули змінювати свою економічну поведінку на користь тих благ, які мають менш шкідливий вплив на довкілля. Для виробників виробництво екологічно нейтральних благ дає додатковий економічний ефект у вигляді зменшеного рівня податкового навантаження (через відсутність податкових зобов'язань з екологічних податків), а для споживачів пріоритет споживання екологічно нейтральних благ має більшою мірою неекономічну природу, адже це свідчить про відповідальне ставлення до довкілля, турботу про майбутнє.

Екологічне оподаткування почало розвиватись в Україні з проголошенням незалежності. Найперше було впроваджено екологічний податок за завдану навколишньому середовищу шкоду, яку в подальшому було замінено платою, а потім збором за забруднення навколишнього природного середовища. З прийняттям у 2010 році Податкового кодексу України знову було введено в дію екологічний податок [4]. На теперішній час у Податковому кодексі України визначено зміст екологічного податку, охарактеризовано усі елементи цього фіскального інструменту, а саме визначено коло платників податку, об'єкт та базу оподаткування, його ставки та порядок обчислення, а також порядок подання податкової звітності та сплати податку.

Надходження, утворені від сплати екологічного податку, підлягають розподілу між бюджетами різного рівня відповідно до норм Бюджетного кодексу України [1]. Хоча екологічний податок належить до числа загальнодержавних податків і вводиться на усій території країни, останні роки позначені поступовим переданням надходжень від його сплати до місцевих бюджетів, що свідчить про продовження політики децентралізації та зміцнення фінансової спроможності місцевих громад у реалізації екологічної політики. Об'єктом обкладання цим податком є фактичні обсяги викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднювальних речовин, розміщення відходів, фактичні обсяги радіоактивних

відходів, що тимчасово зберігаються їхніми виробниками, фактичні обсяги утворених та накопичених радіоактивних відходів [4].

Незважаючи на те, що екологічний податок є фіскальним інструментом, направленим на формування доходів бюджету, з економічного погляду він являє собою компенсацію за шкоду, завдану діяльністю суб'єкта господарювання навколишньому середовищу. Очевидно, що надходження до бюджету від сплати екологічного податку повинні мати цільове призначення, а саме покривати витрати на здійснення заходів з відновлення довкілля та поліпшення екологічної ситуації. Тому в окремих наукових працях відстоюється думка, що екологічний податок, який характеризується непритаманною податкам компенсаційністю, має неподаткову природу, а є скоріш неподатковим платежем [7].

Складність екологічного податку в тому, що він уособлює протиріччя інтересів держави: з одного боку, держава зацікавлена у збільшенні надходжень цього податку, адже це розширює її фінансові можливості щодо здійснення природоохоронних заходів; з іншого боку, держава зацікавлена у мінімізації масштабів забруднення довкілля, наслідком чого є сплата екологічного податку. Тобто, чим більше податку надходить до бюджету, тим більш значними є обсяги викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище. Зважаючи на цю дилему, можна зробити висновок, що рівень податкового навантаження з екологічного податку має бути на такому рівні, який реально мотивуватиме підприємства інвестувати власні кошти в екологічні технології задля зменшення екологічних платежів до бюджету.

Попри поступове підвищення рівня екологічного оподаткування в останні роки, фінансова мотивація підприємств, які генерують забруднення, до зниження викидів, скидів та розміщення відходів дотепер недостатня. В окремих галузях економіки рівень навантаження зі сплати екологічного податку становить всього 0,1% від обсягів виробництва, що є недостатнім. Хоча надходження від сплати екологічного податку зростають щорічно, вони є недостатніми для покриття витрат держави на відновлення екологічної рівноваги й подолання наслідків забруднень. Наприкінці 20-х років XXI ст. за рівнем екологічної ефективності Україна займала лише 109 місце із 180 держав світу, включених до рейтингу [6].

Наприкінці 2018 року прийнято зміни до екологічного законодавства, якими було передбачено з початку 2019 року підвищити ставку екологічного податку за викиди двоокису вуглецю (CO_2) стаціонарними джерелами з 0,41 грн/т до 10 грн/т. [2]. У наступні роки ставку податку заплановано поступально підвищувати до рівня 30 грн/т, що мало дати суттєвий приріст надходжень до бюджету, а також підсилити мотивацію щодо впровадження екологічно-безпечних технологій в економіці країни. Проте, винятки із цих податкових норм щодо сплати екологічного податку, відтермінування підвищень ставки податку для окремих видів виробництв, а також загалом незначний рівень податкового навантаження на забруднювачів навколишнього середовища зумовлюють те, що екологічний податок залишається фіскально незначним джерелом доходів бюджету, а отже, фінансовий ресурс для реалізації програм екологічного спрямування доволі обмежений. Невідповідність між обсягами надходжень екологічних платежів та

потребою держави у коштах на подолання наслідків забруднення довкілля ще більше зросте із оцінкою екологічних збитків від повномасштабної війни проти України, яка завдала непоправної екологічної шкоди країні, призвела до знищення значної частини заповідних територій, ґрунтів та поверхневих вод, вимирання фауни.

З урахуванням окреслених реалій, в Україні важливо змінювати ситуацію щодо екологічного оподаткування й переймати світовий досвід. Перспективним видається розширення спектру екологічних фінансово-кредитних інструментів, які використовують органи влади для впливу на формування і використання фінансових ресурсів на заходи екологічного спрямування. Крім екологічного податку, в Україні на даний час використовують такі «зелені» інструменти, як «зелений» тариф на електроенергію, «зелені» облігації, податкові пільги на використання електротранспорту тощо). Значні перспективи для України має впровадження широко застосовуваних у провідних країнах «зелених» інновацій, «зелених» сертифікатів, карбонових обмежень на діяльність підприємств на перспективу тощо). Адже, як зазначає О. Беляєв, «важливою ознакою соціально-ринкової економіки є забезпечення екологічного порядку, що передбачає збереження довкілля, енергетичну ефективність, використання альтернативних відновлюваних джерел енергії» [5, с. 71].

Серед інноваційних фінансових інструментів, впровадження яких у ЄС є питанням найближчої перспективи, є спеціальні екологічні сертифікати. У цьому документі буде передбачено вид енергії, використаний для продукування того чи іншого товару (послуги). При застосуванні переважно викопних джерел енергії для виробництва певного товару, для нього буде впроваджено обмеження для експорту в держави ЄС. Натомість, завдяки екологічним сертифікатам буде стимулюватись виробництво енергії з відновних джерел.

Поряд із впровадженням інновацій у фінансуванні екологічних заходів, важливо змінити сам підхід до екологічного оподаткування. У країнах Європи вихідною функцією такого оподаткування є вплив на діяльність економічних агентів з метою зниження антропогенного тиску на навколишнє середовище. У нашій країні екологічні податки не виконують належним чином ні фіскальної, ні регуляторної функції, а для більшості підприємств, які продукують забруднення, більш вигідно заплатити екологічний податок, ніж витратитись на екологічно безпечні технології. До проблем справляння екологічного податку у науковому середовищі зараховують: високу залежність обсягу надходжень податку від економічних циклів; зменшення затрат суб'єктів господарювання на інновації (зокрема пов'язані з екологією); нераціональний розподіл сум екологічного податку. Важливо також переглянути структуру витрат на екологічні програми у складі бюджету, адже їх вагому частину складають витрати адміністративного характеру, пов'язані з утриманням різного роду контролюючих структур. Слід більшу увагу приділяти спрямуванню коштів бюджету на реалізацію програм поліпшення екології, визначених за результатами конкурсних процедур та в рамках відкритого бюджету. Посилення у суспільстві відчуття того, що кошти від сплати екологічних податків реально надходять на виконання програм та заходів

екологічного спрямування стане поштовхом для підвищення податкової культури платників, зменшення масштабів мінімізації податкових зобов'язань та більш раціонального сприйняття суспільством необхідності їхнього підвищення.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. (Дата оновлення: 11.04.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Екологічний податок в Україні 2019: гаряч зміни як крок до європейської моделі. URL: <http://ecolog-ua.com/articles/ekologichnyy-podatok-2019-v-ukrayini-garyachi-zminy-yakkrok-do-yevropeyskoyi-modeli>
3. Канонішена-Коваленко К. Екологічний податок від А до Я. Київ: Фундація «Відкрите Суспільство», 2017. 108 с.
4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. (Дата оновлення: 10.04.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
5. Соціальна економіка: навч. посіб.: 2-ге вид., без змін / [О. О. Беляєв та ін.]. Київ: КНЕУ, 2016. 196 с.
6. Шевченко І. Україна втратила 65 позицій за індексом екологічної ефективності. URL: <https://blogs.korespondent.net/blog/politics/3935316380>
7. Шульга Т. М. Становлення і розвиток екологічного оподаткування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. 2013. № 6-3. Т. 2. С. 68–70.
8. Яцішин Є. Екологічне оподаткування: українські реалії та європейська практика. *Юридична газета онлайн*. 2018. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/ekologichnepravo-turistichne-pravo/ekologichne-opodatkovannya-ukrayinski--ta-evropeyska-praktika.html>